

САМУР

№ 12(367) 2024-йисан 28-февраль

Онлайн

1992-йисан январдилай акъатзава

Цийивилер

www.samuronline.com

РЕДАКТОРУН СӨЗÜ

ХОСАЛИНН ҚАНЛИ БАНАРИ

■ Февралн 25-и иди. Тала гөзәллийә қәрқ олмушду. Ушақлар, қыз-гәлинләр, яшл адاملар әримиш қарн алтундан бойланан тәбиәтин мөцүзәләринә тамаша етмәкдән доымурдлар. Бөүкләрн үрәиндәки сонсуз һәуәсану бу бәнөвшәләр, новрузгүлләри бир қәдәр сәнгитсә дә, балалалар дүнядан хәбәрсиз һалда талая сәпәләнмишдиләр. Нәсә дә гөзәл баһар иди! Саванларн үрәкләри ilk севги қиғилциларннан титрәйрди. Яшллар тоу-байрам һаваснда иди. Алаторанда әлләрндә чиқәк қомларн евләринә дөнән бу инсанлар - Аллаһн мәсум бәндәләри онлар үчүн һазрланмиш қандондурән әмәлиятдан хәбәрсиз идиләр.

Һәмн гечә Хосалинн динс сакинләринә қарш инсанн ағлнә сığмәйән соуқрнм төрәдиди. Öлдүрүләнләр араснда оvcунда уғдиги чиқәк қому олан бир қызциғаз да вар иди.

1992-ци илин февралн 26-да Азәрбајҗан баһ вермиш faciәдән сарсиди. Мәнә елә гәләр ки, дүнянн баһна гәлән мүсибәтләрин баһланғици олдү һәмн гүн. Чүнки

онун қаршиснн алмақ үчүн дүня аyaға қалхмади, birlik нүмайиш етдирмәди, ахан гүнәһсиз қанларн кәснлмәснә сәй гөстәрмәди. Евләрндән қовулан инсанларн һарайна қатмади.

Хосали соуқрнми нәтичәсндә ушақларн, қаднларн, қочаларн, үмумиyyәтлә 613 динс сакинн қәтлә yetирлмәснә дүня гөз yumду. Бу гүн дүнянн мүхтәлиф бөлгәләриндә аловланән мүһарибә осақларннн, гүнәһсиз инсанларн өз yurd yerләриндән қовулмасннн бүнөврәси һәмн гүн қойулду. Хосалинн фәрыадн дүня бирлиyi vaxtнда ешидиб cinayәtkarларн – ермәни сәлләдларннн сәзаландирлмасна nail оlsayди, yeni қәтliamlарнн қаршисн алнарди.

Дүнянн нечә-нечә гушәсндә бу гүн faciәләр яһсанр. Lakin һәр кәси өз ағриси daha çox ағладр. Хосали faciәси һәр биримизн қан yaddaşна yazılıb. Onu unutmақ мүмкүн deyil, unutmamalıyıq!

Хосали faciәсинн дәһшәтләринә тәләриндә яһсамыш бүтүн инсанларә сәбр dilәйирәм. Нәyatнн qeyb едәнләрә Allah гәһмәт еләсин! Qoy belә мүсибәтләр һеч vaxt tәkrar олмасн! İnsan zәkası yalnız qurmağа yönәлсин, dağıtmağа yox!

АГАЛКЪУНРИН РЕКЪЕ

Алай йисан 14-февралдиз Милли Межлиса Азәрбајҗан Республикадин Президент Илгъам Алиеван кьин кьунин мярекат кьиле фена. Мярекатда сад лагъай ханум Мегърибан Алиевади, гьукуматдин жавабдар кьуллугъчийри, Милли Межлисдин депутатри иштиракна.

Азәрбајҗан Республикадин Президент Илгъам Алиева кьин кьадай мярекатдал лагъана: «Къад йисалай гзаф я Азәрбајҗан халкьди заз даяхвал ийиз. 2003-йисуз сад лагъай гилера зун президентвиле хкягъайла за жуван играми халкьдиз вири везифаяр лайихлудаказ кьилиз акьудда, халкьдин патай авай ихтибарлувал вине кьада лагъана гаф ганай. Алатай йисар агалкьунринни гъалибвилерин йисар хъана. Четинвилерни хъана, гъялна кьанзавай гзаф месәләярни. Ингъе Азәрбајҗан халкь гьуд хьиз

сад хъана, четинвилериз килиг тавуна агалкьунралди вилик фена.

2018-йисуз за кьин кьадай вахтунда и трибунадай лагъанай хьи, чна кьвенкьве чи уьлкведин чилерин битаввал таьминарна кьанзава. Азәрбајҗан халкьди садрани вичин чилерал кьвед лагъай эрмени гьукумат арадал атуниз рехь гудач, вуч кьандатлани хьурай, чна чи хайи чилер азад ийида. Азәрбајҗан халкьди гьуд хьиз сад хъана Ватандин дяведин вахтунда чи чилерин чьехи пай азад авуна. 300-елай гзаф шегъерарни хуьрер азад хьхъана. Гьакни чна Азәрбајҗандин медениятдин меркез тир Шуша шегъер душмандивай кьахчуна. Аллагъди чи вири шегъидриз рагъмет авурай. Чун абурун ва Азәрбајҗандин цуд агъзурралди жегъилрин кьегъалвал, кьагъриманвал себел яз кье азад

Къарабагъда яшамыш жезва. Жуван лайихлувал хуьз алакьай халкьди хьиз инин шегъерарни хуьрер туьхкьур хьийизва».

Президентди вичин рахунра виликай кьезмай йисара гъялна кьанзавай месәләйрикайни лагъана. Къарабагъ кьвачел акьалдарун, уьлкведин Яракьлу Кьуватар генани гужлу авун кьилин везифайрикай я. Азәрбајҗандин сергъятар хьсандиз хвена кьанзава. Хатасузвилн тедбирар кьиле тухун гзаф важиблу я. Гьейдар Алиеван рехь инлай кьулухъни датлана давамарда. Жегъил несил ватанпересвилн руьгъда тербия авуниз кьетлен фикир гуда. Уьлкведин санайи ва хуьруьн майишат генани вилик тухуз алахъда.

Азәрбајҗандин кьецепатан сиясатдикай гегъеншдиз рахай Президентди кьетандаказ лагъана: «Неоколонизмдин кьиле акьвазнавайбуруз чир хьун герек я хьи, абур нагъахъ чахъ галаз герек тушир дяведиз экъечинава. Чун кьулухъ акьвазирвал туш. Чаз кьарши авур гьар са гьахъсузвилн герек тир жаваб гурвал я. Чи уьлкведиз акси яз амалдар планар гьазурзавайбуру пашман жада».

Эхирдай Президентди гилан цийи девир Азәрбајҗан паталди агалкьунралди гатуннавайди кьейд авуна. Икь давамарна кьанзава лагъай ада, и рекъяй халкьдиз агалкьунар тлалабна.

«САМУР»

РИКІЕЛ АЛАМУКЪДАЙ МЯРЕКАТ

■ Алай йисан 20-февралдиз, Дидед члалан йикъан вилик, Магъачкьалада, Дагъустандин Гьукуматдин Педуниверситетдин Дагъустандин филологиядин факультетда, ДГУ-да ва ДГПУ-да кьелзавай лезги студентрин арада лезги публицистикадай “Лезги прессадин цирер” лишандик кваз конкурс кьиле фена.

Мярекат Алкъвадар Гьасанан тьварцихъ галай меркезди, ФЛНКА-ди ва “Лезги газетдин” редакцияди тешкилнавай.

Конкурса ДГУ-дай ва ДГПУ-дай 27 студентди иштиракна. Абуру лезги публицистикадай тестер тамамарна, текстинин гьалатлар кьайдадиз хкана ва тайин са темадай куьруь макъала кьхъена.

Кьейд ийин хьи, и конкурс цикьвед лагъай гилера тухвана. Адан кьилин макьсадрикай сад лезги студентрин арадай чпихъ публицистикадин рекъяй алакьунар авайбуру винел акьудун ва абур милли редакцияриз кьвалахал желб авун я.

Конкурсадин нетижаар 27-февралдиз кьуна. 1-чкадиз диплом ва 30 агъзур, 2-чкадиз диплом ва 20 агъзур,

3 – чкадиз (абур пуд я) гьар садаз дипломи 10 агъзур манат пул гана.

Конкурсадай кьулухъ ДГПУ-да хайи члалан йикъаз талукьарнавай чьехи мярекатни тешкилнавай. Анал «Лезги газетдин» кьилин редактор Мегъамед Ибрагьимова ДГУ-дин ва ДГПУ-дин филологиядин факультетра лезги члал чирзавай 1-курсунин студентриз (6 касдиз) Алкъвадар Гьасанан тьварцихъ галай меркездин патай махсус стипендия (пуд агъзур манат) ва ФЛНКА-дин векил Садикъ Гьасанова ДГУ-динни ДГПУ-дин 2, ва 3-курсара вири вадар аваз кьелзавай 4 лезги студентдив алим Ражидин Гьайдарован тьварцихъ галай стипендия (5 агъзур манат) вахкана.

«САМУР»

УКАЗ

ГЛАВЫ РЕСПУБЛИКИ
ДАГЕСТАН

За заслуги перед республикой и плодотворную работу наградить:

Орденом «За заслуги перед республикой Дагестан»

Керимову Седагет Кайинбек кызы – главного редактора газеты «Самур», Азербайджанская Республика

ГЛАВА
РЕСПУБЛИКИ ДАГЕСТАН
С. МЕЛИКОВ
Г. МАХАЧКАЛА
15 ФЕВРАЛЯ 2024 ГОДА, № 10

ПОЗДРАВИТЕЛЬНАЯ
ТЕЛЕГРАММА

УВАЖАЕМАЯ СЕДАГЕТ КЕРИМОВА!

От имени Собрания депутатов, администрации, всех жителей Сулейман-Стальского района горячо и сердечно поздравляю Вас с награждением высшей наградой Республики Дагестан орденом «За заслуги перед Республикой Дагестан»!

Ваша многолетняя и плодотворная творческая работа достойно оценена руководством республики.

От всей души желаю Вам крепкого здоровья, добра, мира, благополучия и дальнейших творческих успехов!

ГЛАВА МУНИЦИПАЛЬНОГО
РАЙОНА «СУЛЕЙМАН
СТАЛЬСКИЙ РАЙОН»
С.ТЕМИРХАНОВ

ZINDANMURUĞ

KƏNDLƏRİMİZ

Şahdağın ətəklərində, Şahnabat çayının sahilindəki

Əniğ dərəsi kəndlərinin bir-birindən gözəl mənzərələri göz oxşayır. Həmin ərazidə aşkar olunan arxeoloji materiallar, qədim yaşayış məskənlərinin qalıqları buradakı kəndlərin qədim dövrlərdən mövcud olduğunu, buzlaşmaya məruz qalana qədər də həmin ərazilərdə insanların sıx məskunlaşdığını deməyə əsas verir.

Uca təpələrin yaşıl qoynunda yerləşən, qiymətli üzük qaşına bənzəyən Zindanmuruğ kəndinin füsunkar təbiəti öz gözəllikləri ilə hər kəsi heyran edir. Yamyaşıl dərələr, yüz nemət bitirən zümrüd meşələr, bölgədə tayi-bərabəri olmayan başınağacı meşəsi buranın yaraşığıdır.

Qusar rayonunda “Muruğ” komponentindən yaranmış 2 kənd var: Böyük Muruğ və Zindanmuruğ. Tarixi məxəzlər bu kəndlərin orta əsrlərdən mövcud olduğunu göstərir. VIII əsr hadisələrindən bəhs edən “Abu Müslümün tarixi” kitabında deyilir ki, Abu Müslümün nəslindən olan Camal Muruğda qalıb, orada yurd salıb (Böyük Muruğ kəndi nəzərdə tutulur). 1710-1712-illərin xronoqrafında göstərilirdi ki, Şirvanşah II İbrahim Qurağa və Kürəyə hücum edəndə bu iki kəndin əhalisi kürelilərə kömək edir. Bu isə adı çəkilən kəndlərin əhalisinin qohumluq əlaqələri olduğunu deməyə əsas verir.

1823-cü ildə A.Maksimoviçin çəkdiyi, Moskvada çapdan çıxmış Qafqaz əraziləri xəritəsində Zindanmuruğ kəndinin adı “Murux” kimi göstərilib. 1911-ci ildə nəşr olunmuş “Bakı quberniyası haqqında məlumatlar toplusu”nda isə Quba qəzasının Qusar nahiyəsinə daxil olan kəndlər arasında Böyük Muruğ və Kiçik Muruğun (Zindanmuruğun) da adları göstərilir.

Bəzi dilçi alimlərin fikrincə, kəndin əsl adı СинтІанмуругъ olub. Azərbaycan dilinə çevrildə “Цийихуьр» adı “Zeyxur”, “Klyp” adı “Ukur” yazıldığı kimi, “СинтІанмуругъ” da “Zindanmuruğ” kimi yazılıb. “СинтІ” ləzgicə “təpə”, “Muruğ” sözünün kökü olan “mur” isə ləzgicə “soyuq” deməkdir.

Görkəmli alim Racidin Heydərov özünün “Ləzgi onomastikasına giriş” kitabında göstərir ki, “yğ” (“uğ”) ləzgi dilində kənd adlarını əmələ gətirən formantlardan biridir. СинтІанмуругъ “təpədə yerləşən soyuq yer” mənasını verir.

Zindanmuruğlu şairlər Ləzgi Bəhlulun və Həsən Xasıyevin sevə-sevə vəsf etdikləri bu kənddə ləzgi folklorunun neçə-neçə gözəl nümunələri yaşayır. Yeddi qardaş piri haqqında rəvayət də onlardan biridir. Həmin rəvayətdə deyilir ki, qədim Maruk kəndindəki qalada yeddi qardaş və bir bacı

ömür sürürmüş. Onların taxıl zəmilərinin ucu-bucağı, qoyun sürülərinin və at ildirərinin sayı-hesabı yox imiş. Uzun müddət düşməne müqavimət göstərmək üçün qalaya gizli yol açmış, saxsı borularla su çəkmişdilər. Qardaşlar uşaqlıqdan yetim qalmış bacını sevə-sevə böyüdüblərmiş.

Bir dəfə qalaya hücum çəkən yadellilər qardaşları ram etmək üçün hiyləyə əl atırlar. Gənc döyüşçülərdən birini bulaq başında onların bacısı ilə qarşılaşdırırlar. Bir neçə belə görüşdən sonra qız oğlana vurulur.

Günlərin bir günü onun düşmən əsgəri olduğunu biləndə qız sarsılır, qardaşlarının bu izdivaca razı olmayacaqlarını deyir.

Cənc qızı qaçırmağa söz verir, bir şərtlə ki, o, gecə qardaşlarının xəncərlərinin qınlarına ərimiş qır töksün. Qardaşlarının sevgilisini öldürəcəyindən qorxan qız onun dediyi kimi edir. Özünü götüş yerinə çatdıranda oğlan “Qardaşlarının qədrini bilməyən yad oğlunun qədrini heç bilməz” deyib xəncəri onun ürəyinə sancır.

Bacılarını evdə tapmayıb atlanan qardaşlar düşmənin mühasirəsinə düşürlər. Xəncərlərini qınlarından çıxara bilməyəndə onlar yalın əllə vuruşmalı olurlar. Kənddən kömək gələndə artıq igidlər qanlarına qəltan olmuşdular. Gördükləri mənzərədən sarsılan insanlar qardaşları həmin yerdə dəfn edir, oranı ziyarətə gətirirlər. Bacını isə yol ağzında basdırırlar ki, el onu tapdalayıb keçsin.

Bu qəmli əhvalat Zindanmuruğda doğma yurd sevgisinin daim uca tutulduğunu, xəyanətin isə heç kəsə bağışlanmadığını aydın göstərir.

Buradakı Şeyx Yusuf piri bölgənin məşhur ziyarətəgahlarından biri olub. Abasqulu ağa Bakıxanov “Gülüstanı İrəm” əsərində Şeyx Yusufun Mədinə şəhərindən Qarabağa, oradan da Quba əyalətinin Müşkür kəndinə köçdüyünü, Səid Yəhya Bakuvindən dərs aldığı, Xaçmazın Şıxlar kəndində dəfn olunduğunu yazır. Bu kəndin qocaman sakinləri isə Şeyx Yusufun Ləzə kəndində dünyasını dəyişdiyini, Zindanmuruqda dəfn olunduğunu iddia edirlər.

Kəndi dörd tərəfdən qəbiristanlıqlar əhatə edir. Daş qutu qəbirələrinə burada çox təsadüf olunur. Qədim qala divarlarının

qalıqları, təsərrüfat işləri görülməyəndə üzə çıxan gil və mis məmulatları, saxsı boruların qırıqları buranın qədim yurd yeri və böyük yaşayış məskəni olduğunu sübut edir.

Bu kənd Əniğ dairəsinin tərkibindəki beş kəndin – Zindanmuruğ, Cağar, Kuzun, Çətkün və Ləzənin mərkəzi olub.

Buranın Aladaş düzündə XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın azadlıq mübarizəsi tarixinin şanlı səhifələri yazılıb. Cəmi 23 ay fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyəti 7 ay kuzunlu Məhəbbətli əfəndinin və cağarlı Hatəm ağanın hesabına yaşayıb. Həmin igidlərin silahlı dəstələri burada bolşeviklərin qarşısını kəsərək, onları Azərbaycana buraxmayıb. 1918-ci ilin may ayında isə onlar qubalı

Əli bəy Zizikskinin silahlıları ilə birlikdə Quba rayonunun Digah kəndindəki “Qanlı dərə”də Amazaspın rəhbərlik etdiyi erməni qoşununu darmadağın edib. Döyüşlərin arasında zindanmuruğlu süvarilər çox idi.

Kənd üç hissədən ibarətdir. Qədim kənd ləzgicə “кыилел магъле”, “yuxarı məhəllə” adlanır. Əksər ləzgi kəndlərində olduğu kimi, burada da əkin

sahələri kənarında olsa da, evlər bir-birinə yaxın inşa olunub. Dam-dama, divar-divara söykənib. Əhalinin sayı artdıqca adamlar çayın o üzündəki “dugun”, yəni “yoxuş” adlı yerdə məskən salıblar. Ötən əsrin 60-cı illərindən “kalal mahle”, yəni “düzən məhəllə” deyilən yerdə evlər ucaltmağa başlayıblar.

Kənd məscidinin 3 əsrlik tarixi var. Onun qədim binasının yerində 1829-cu ildə yenisi inşa olunub. Məscidin nəzdində mədrəsə də fəaliyyət göstərmiş. Molla Bəşir və Molla Harun kimi tanınmış din xadimləri orada dərs deyiblər. Buranın zəngin kitabxanasındakı ərəb və fars dillərində yazılmış qiymətli kitablar Sovet hakimiyyətinin ilk illərində bolşeviklər tərəfindən yandırılıb, bina isə taxıl anbarına çevrilib.

Məscidin baxımsızlıqdan yararsız hala düşdüyünü görən zindanmuruğlu iş adamı Sabir Fərzəliyev 10 il əvvəl onun yerində öz vəsaiti ilə yeni bina ucaldıb. İnşaat işləri zamanı onun memarlıq üslubunun qorunmasına nəzarət edib.

Kənd camaatının əsas məşğuliyyəti heyvandarlıq və tərəvəzçilikdir. Burada sovet dövründə fəaliyyət göstərmiş Fridrix Engels adına sovxoz rayonun qabaqcıl təsərrüfatlarından biri olub. 1990-cı ildə sovxoz ləğv olunandan sonra kəndin çətin dövrü başlanıb. İşsizlik ucbatından doğma yurdu tərk edənlər də olub. Lakin son illər burada yeni evlər də ucaldılır. Hazırda kənddə 125 evdə 1000 nəfərə yaxın əhali yaşayır.

Sədaqət KƏRİMOVA

«АБУ МУСЛИМАН ТАРИХ»

Лезгийрин сифтеган юкван виш йисарин (V – X асирар) тарихрикай чирвилер гузвай, X асирда кхьенвай «Ахтынаме», «Мацарин тарих», XI виш йисарин эхирра кьелемдиз кьачунвай «Тарих ал-Баб» ктабар лугъуз тежедай кван кьиметлу чешмеяр я. И ктабрилай алаатайла, гуьгъуьнин девирра кхьенвай «Абу Муслиман тарихди» юкван виш йисара чи чилерал кьиле фенвай вакъийрикай малумат гузва. Муькуь чешмейрилай тафаватлу яз и эсер кьелемдиз кьачунвай вахтунал гьалтайла са кьадар гуьжет алайди яз гьисабзава. Бязи тарихчийри ам X асирда, муькуьбуру генани геж кхьенвайди я лугъузва.

А.Е.Криштопади кхьизвайвал, «Абу Муслиман тарих» VIII асирдин ва гуьгъуьнин девиррин вакъияр геж кьелемдиз кьачунвай эсер я. Алим ктабда султан Ибрагиммакай ганвай малумат кьелайла ихтин фикирдал атанва. Ада кхьизва: «...Ктабда «наиб», Ширвандин «вали» хьтин титулар авай, «бурган ад-дин» лаклаб алай «султан Ибрагим» Абу Муслиман хва я лугъузва. Гьакьикьатда ихтин титулар авай сад лагъай ширваншагъ I Ибрагим Дербенди хьайиди я... «Абу Муслиман тарихда» авай «султан Ибрагиман» прототип I Ибрагим Дербенди (1382-1417) я. Гьавилай ктаб адалай эвел кхьин мумкин туш. Идалайни гьейри эсерда Ибрагим машгур Абу Муслиман хва я лагъана адан образ тукьурнавай береда, Дербендийрин сихил терг хьайи (1538), Ширванди аслу туширвал кьадарна адан чилерал датана дявээр кьиле фейи вахтунда арадиз атун мумкин я. Гьа ихтин залан гьалара алаатай девир гьакьикьатда авайдалай хьсандиз кьалурун герекзавай. И делилри эсер XVI асирдин кьвед лагъай паюнилай фад кхьенвач лагъай гимандал гьизва» (Криштопа А.Е. **К вопросу о письменных источниках по периоду феодализма в Дагестане. – ВИАД. 1976, вып.7, с. 150-151.**

«Абу Муслиман тарихдикай» сифте яз малумат гайиди машгур тарихчи Н.В. Ханьков я. Ада 1862-йисуз «Азиатский журналдиз» и эсердин араб чьалал кхьенвай текст ва адан француз чьалал таржума акьуднай. Оригиналда эсердал твар алачирвилай адаз шартлуналди «Абу Муслиман тарих» твар ганва.

Эсер 8 сиягда винел акьатнава. Н.В.Ханькова ганвай текст А сиягьдиз талукьди я. Б сиягда гьатнавай текст 1622-йисуз Кьурагь райондин Гелхен хуьре кучуковай Шейх Агьмедан сурун винел квал хьиз эцигнавай гьумбетдай жагъанва. Им 1740-1741-йисара Ибрагим ал-Фугъаниди чин куьчарнавай вариант я. И текст сифте яз 1957-йисуз чи твар-ван авай алим, тарихдин илимрин доктор, профессор Амри Шихсаидова винел акьудна (Килиг: **РФ ИИЯЛ, ф. 14, №2504, л. 876-886**). И архивда гьакьни Ж сиягьдин ва мад пуд сиягьдин текстер хуьзва (Килиг: **Рукоп. фонд ИИЯЛ, ф. 1, №425**).

В сиягьдиз талукь материал Дагъустандин Тарихдин, Чьалан ва Эдебиятдин Институтдин гьилин хатгарин фондуна хуьзва (Килиг: **ИИЯЛ, ф. 1, оп. 1, л. 378**). Институтдин фондуна Ж сиягь (Ф. 14, №2504, л. 876-886) ва 3 сиягьни (Ф. 1, оп. №245) дуьшуьш жезва. Е сиягьдин ктаб РФ-дин Илимрин Академиядин Шаркь

Институтда, амайбуру чара-чара хуьрерин мискинра ава.

Сифте яз профессор Амри Шихсаидова А сиягьдин текст урус чьалаз элкьуьрна кьелдайбурув агакьарна (Килиг: **Шихсаидов А.Р. Очерки истории, источниковедения, археографии средневекового Дагестана. Махачкала, 2008, с. 270-275**).

Вири текстер кьелнавай пешекарри лугъузвайвал, а текстера са акьван тафават авач. А сиягда Абу Муслим Дагъустанда 728-729-йисарилай гуьгъуьниз, амай сиягьра 912-913-йисарилай гуьгъуьниз хьанвайди кьалурнава. Самсаман кьушунар магьлуб авуних галаз алакьалу текст авайвал «Ахтынамедай» кьачуна ганва. «Абу Муслиман тарихда» кьалурнавай гзаф вакъияр «Ахтынамеда» ганвай тарихдин вакъийрилай геж кьиле фенвайбуру я.

Гуьжет алай месэлайрикай сад ктабдин тварцих галаз алакьалу я. Садбуру Абу Муслим Лезгистанда ва Дагъустанда хьайиди я лугъузва, муькуьбуру хьайиди туш. Гьа инал лугъун хьа, 750-йисуз куьгьне халиф тахтунай веьена Аббасийриз халифатдин кьиле акьвазиз муькуьвай куьмек гайи Абу Муслим я Лезгистан-

да, яни Дагъустанда хьайиди туш. (Килиг: **Journal Asiatique («Азиатский журнал»), 1862, ч. 82-86**). Абу Муслим Иракьдин ва Хорасандин гьаким хьайи, 709-710 ва 731-732-йисара РагъкъьечьИдай патан Кьафкъаздиз (Лезгистандиз – ред.) гьужум авур Маслама ибн Абдалмалик я (Килиг: **Абу Мухаммад Ахмад ибн А'сам ал-Куфи. Книга завоеваний: Извлечения по истории Азербайджана VII-IX вв. Пер. с араб. З.М.Бунятова. Баку, 1981, с. 38-48; История Дагестана. М., т.1, 1967, с. 152**). Маслама лезгийриз ва дагъустанвийриз басрух гуз мажбуру авурди Кьафкъаздин сердер Мугьаммад ибн Марван тир. Вичин ими Мугьаммадаз ваь лугъуз тахъай Масламади адавай чьехи кьушунни кьачунай.

Бязи тарихчийри кьуьрейшрин сихилдин векил хьиз кьелемдиз ганвай Абу Муслим гьакьикьатда араб ваь, фарс я лугъузва (Килиг: **Бартольд В.В. Абу Муслим. – Бартольд В.В. Сочинения, т. 7, М., 1971, с. 479**). Академик В.В.Бартольда вичин буба шигъи тир Абу Муслим фарсарин арада генани машгур тир лагъана кхьенва (Килиг: **Винидихь кьалурнавай чешме, ч. 480**).

Маса тарихчиди, академик В.Ф.Минорскийди «Тарих Дагъустан» ктабдихь галаз авай ухшарвилер фикирда кьуна «Абу Муслиман тарихдиз» «Тапан Дербенднаме» твар ганва ва Ханькован «Тапан Дербенднаме» бязи вакъияр «Ахтынамедай» кьачунвай к^усар хьунух мумкин я» лугъузва (Килиг: **Минорский В.Ф. История Ширвана и Дербенда X-XI вв. М., 1963, с. 25**). Ихтин фикирриз килиг

тавуна гзаф алмри «Абу Муслиман тарих» VIII асирда Кьафкъазда кьиле фейи вакъияр чирун патал гзаф кьиметлу чешме тирди кьилди кьейд ийизва.

Ктабда агъадихь галай темаяр кьелемдиз кьачунва: 1) Абу Муслиман сихилдин тарих. 2) Абу Муслим Марваназ акси экьеч^ун. 3) Абу Муслима Ширвандин ва Лезгистандин агъалийрихь галаз тухвай дявээр. Ам Шалбуз дагьдин ценерив гвай кьве вац^ун арада амукьун. Абу Муслиман Ричадин ва Дербентдин агъалийрихь галаз яг^унар. 4) Абу Муслима ислягьвилин рекъай тухвай к^валахар. Ада К^еле Куьреда, Ахцегъа, Рича ва Макьар хуьрера мискинар эцигиз тун. 5) Дяведилай гуьгъуьниз Усугьдаламукьай мигьтар Санжабан сихилдикай малумат ва адан 7 хцин Миграгьин агъалийрихь галаз акьунар. 6) Мигьтар Санжабан хва Сейфедина сихилар Миграгъа. 7) Абу Муслиман хва Ибрагим Миграгъа мискин эцигиз тун. 8) Кьуруш, Хнов, Рутул, Шиназ, Кьуба, Гелхен ва Кьурагь мигьтар Санжабан рухвайрин арада паюн. 9) Абу Муслиман хтул Йусуфан рухвар Кефер Лезгистандин хуьрера яшамаш хьун. 10) Абу Муслиман сихилар Ширванда, Кьубада, Табасаранда, гьакьни Кьумух, Кьайтагь, Кубачи, Хучни, Цахур, Шиназ, Жар, Тала ва маса хуьрера яшамаш хьун патал амукьун.

Ктабда Миграгьин гьаким хьайи Абу Муслиман хва Сейфедина лезгийрин куьмекдалди Самсаман кьушун кук^варуникайни гегьеншдиз кхьенва. Эсердай малум жезвайвал, Абу Муслима Ричадал ва Дербентдал веьедалди Ширвандин вири эмирар вичиз муьт^угьарнай. Идалай кьулух ада Лезгистандин Кьурагь вилайтдиз гьужум авунай. Инин агъалийрив исламдин кьабулиз тун патал Абу Муслима са шумуд йисуз женг ч^угунай. Гьак^ ят^ани адавай лезгийр эхирдалди муьт^угьариз хьаначир. Гуьгъуьнлай Ахцегъал веьей чапхунчийр инани магьлуб хьанай. Гьеле 722-йисуз арабрин сердер Абу Убайд Жаррагъа лезгийр муьт^угьарун патал 60 агъзур мислимдин (аскердин) кьиле аваз Ахцегь к^еледиз вадра басрух ганай. Дяведа 7 агъзур аскерар кьадарнат^ани адавай Ахцегь кьаз хьаначир. «Абу Муслиман тарихдин» бязи сиягьра кьалурнавайвал, араб сердерри и гьилера женг ч^угун тавуна, ахцегьвийрин шарт^ар кьабулна абурух галаз ислягьвилин икьрар кут^уннай.

Ктабда Абу Муслиман хва Санжабан рухвар ислам теблигь авун патал гьа хуьрериз фенат^ла кьалурнава. Ана малумат ганвайвал Йусуфа Кьурушдал, Несреддина ва Рамадана Хнов ва Рутул хуьрера, Мегьамеда Шиназ хуьре, Жамала Кьуба вилайтда, Абдуллагъа Кьурагьдал, Гьемзеди Рича, Али Бархута Макьа хуьрера чпиз к^вал-югь авунай. Йусуфан 4 хцикай Агъажан Штулдал, амайбуру Кьурушдал яшамаш хьанай. Абурун сихилдай тир Сейфедина Кьубада, Рамадана Дигагьдал, Йусуфа Мучугъа, Жамала Муругъа, Умара ва Мегьамеда Ахцегъа, Рамалдана Уьнуьгъа бине кутунай.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

ДУЬНЬЯД КРАР

КЪЕДАЛДИ ХВЕНВА

Китайдин кхьинрихь 4712 йисан тарихар ава. Гьеле чи цивилизация авачир вахтунда и уьлкведа гьукуматдин кьуллугьдал акьвазун патал имтигьанар гудай.

Имтигьанрай акьатай касдила гьак^ни шиирар кхьиз алакьна к^анзавай. Дуьньядин гармония кьат^узвачир ва ам кьелемдиз кьачуз алакьвачир касдивай гьукуматдин кьуллугьни кьилиз акьудиз жедач лугъудай. Китайвийри и адет кьедалди хвенва.

ЭЛИКСИР ЖАГЪУРЗАВА

Са береда французри Ливандай тухвай кьадим Финикиядин 12 мумияди аламатдин сирер винел акьуддай мумкинвал ганва. На лугьумир, и 12 финикиявидикай гьар са кас 300 йис яшамаш хьанай кван. И мумияр Баальбек шегьердин Баала ибадатханадай жагъанвайбуру я.

Алимри лугъузвайвал, мумийри гьакьикьатдани кьадим инсанрилай уьмуьр яргъи авун патал эликсир гьазуриз алакьайди субутзава. Геродотан малуматрай акьвазвайвал, Эфиопияда гзаф хийирлу ятар авай. А ятарикай менфят кьачур шумудни са пачагьар 200 йисалди яшамаш хьанай.

Делилри субутзавайвал, 3000 йис инлай вилик инсанар 400 йис кван яшамаш хьанай. Мисал яз, Египетдин фиргъаван II Пепи кьалуриз жеда. Ругуд йиса аваз пачагь хьайи, чи эрадила вилик 2184-йисуз рагьметдиз фейи ада 400 йисуз уьмуьр гьалнай.

Гьа ихтин делилрал бинелу яз гила алмар «уьмуьрдин эликсир» жагъуриз алахьнава.

ЦИЙИ ДЕЛИЛАР

Урусалимри Антарктидада 4 агъзур метр деринвиле мурк^ар эгъуьнна винел акьудай «Рагъкъьеч^Идай патан вир» твар ганвай чкадихь галаз алакьалу яз цийи делилар винел акьуднава. Алимриз ина 100 метрдин деринвилай фашистрин кьизилдикай тир свастика ва ч^ехи хазина жагъанва.

Садбуру лугъузвайвал, Гитлер а вахтунда кьейиди туш, ам ч^ехи хазина ва Пуд лагъай Рейхдин архивар гваз иниз атайди я кван. Немсери ина 10 агъзур кас яшамаш жедай шегьер кутунай ва абуру и шегьерда цийи яракьар, лув гудай аппаратар гьазурзавай. НЛО арадал гьайибурни гьана яшамаш хьайи кьвестха – Вальтер ва Реймар Хортенар я.

НЛО-йри кьерехдай шегьердиз кьвез к^анзавайбуру яна кьенай. 1947-йисуз абуру Америкадин экспедициядин, 1973-йисуз Жак Иво Кустодин командадин инсанар тергнай.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

ЧАК РУЪГЪ КУТУНА

Играми редакция! За кез и чар дуьшуьшдай кхьенвайди туш. Шаз жуван хайи хуьруьз ял ягъиз хтайла зи гъиле чи тIвар-ван авай къелемэгъли-яр тир Седакъет Керимовади ва Муъзеффер Меликмамедова чапдай акъуднавай «Лезги чIаланни азербайжан чIалан гафарган» ва «Азербайжан чIаланни лезги чIалан гафарган» ктабар гъатна. Зун Къуба райондин лезги Дигагъ хуьрай я. 40 йисалай гзаф я Къазахстанда яшамеш жез. Заз ва захъ галаз санал кIвалахзавай лезгийриз жуван хайи чIал хъиз къазах чIални хъсандиз чида.

Зигъиле «Самурдин» 2020-йисузакъуднавай са шумуд нумрани гъатнай. Гзаф метлеблугазет акъудзава куьне. За гъа нумрайри гафарганар Къазахстандиз хкана. Ктабри зак хъиз, зи дустарикни руьгъ кутуна ва чун ихътин къарардал атана: лезги ва къазах чIаларин гафарганар гъазурин. Квелай чешне къачуна чна гафарганрин са къадар материаларни кхьенва. Са гафни авачиз, абур басма

авурла чна редакциядизни ктабар ракъурда.

Гъа инал заз Къазахстандин лезгийрикай са къадар малуматар гуз кIанзава. Сифте яз лезгийр и улкъведиз XVIII асирдин эхирра атанай. XIX асирдин эхирра, 1877-йисан гъулгъуладихъ авсиятда урус пачагъди Къазахстандиз 3500 къван чи ватанэгълийр куьчарнай. Алатай асирдин 30-йисара Совет гъукуматди Къиблепатан Дагъустандай Алматы вилайтдиз са агъзур лезгийр кулакар хъиз суьргуьн авунай. Гъакъикъатда абур кулакар ваъ, зегъметдал гзаф рикI алай инсанар тир. Са мисал къалурун бес я. Месела, советрин девирда Мегъарамдуьрй кулак хъиз иниз суьргуьн авур Асали Велиметован хизанди «Алма-Ата» колхозда къазанмишай агалкъунрай са шумуд орден ва медаль къачунай. Адан руша Имамата гъар гектардай 108 центнер туьгуьн кIватIна дуьньядин рекорд янай. 20 яшда аваз ам

РЕДАКЦИЯДИЗ ЧАР

Социализмдин Зегъметдин Игитдин тIварцIиз лайихлу хъанай. Ада гъакIни 2 Ленин орден ва 14 маса орденар къачунай. Санлай Велиметоврин хизан гъакIисагъвилелди чIугур зегъметдай 20 ордендизни 28 медалдиз лайихлу хъанай.

Ихътин мисалар гзаф гъиз жеда ва алай вахтунда Къазахстанда лезгийрин тIвар хкажзавай вишералди инсанар ава. Абуру чпин дидед чIал, меденият, ацукъун-къарагъун къегъалвилелди хуьзва. И улкъведа 10 агъзурдав агакъна лезгийр ава. Абур виридалайни гзаф Алматы, Мангистаус, Кустанай, Караганда, Павлодар, Жамбул, Актюбинск ва Акмолин вилайтра яшамеш жезва. Чи ватанэгълийри ина шумудни са медениятдин меркезар, лезги чIалан мектебар арадал гъанва. Астана ва Актау шегъеррин, Алматы вилайтдин Панфилов посёлкдин, Мангистаус вилайтдин Лезги Медениятдин Меркезар вириниз сейли я. Хайи чIал, меденият, адетар хуьнин,

жуван тарихар чирунин, маса халкъарихъ галаз стхавилелди санал яшамеш хуьнин рекъай чи медениятдин меркезри чешне къалурзава. Гъукуматдин органра кIвалахзавай вишералди лезгийр чIехи нуфуздин иесияр я.

Бязи лезги медениятдин меркезри милли меденият кIвачел акъалдарун патал фондар арадал гъанва. И рекъай Актау шегъердин ва Мангистаус вилайтдин лезги медениятдин меркезар илаки тафаватлу жезва. Къазахстанда Мангистаусдиз «нафтIадин вилайтни» лугъуда. НафтIадин мяденра кIвалахзавайбурун чIехи пай лезгийр я.

Играми редакция! Куьне «Самурда» Къазахстандин лезгийрикай гзаф макъалаяр чапнава. Чна кез разивал къалурзава ва икI давамарун тIалабзава.

Расиф МИРЗЕЕВ,
Къазахстан Республикадин
Актау шегъер

РИКIЕЛАЙ ТЕФИР СЕЙЛИБУР

КЪЕГЪАЛ ТАВАТ

Ватандин ЧIехи дяведин йисара гилан СIал Сулейманан райондин КуркIурхуьруьн «Правда» колхоз цIийикIа туькIуррай СССРдин Верховный Советдин депутат Зарбаф Жафаровади вири Кеферпатан Къафкъаздиз чешне къалурнай. Ада регъбервал гузвай майишатди гъар гектарда виридалайни гзаф къуьл цана агакъарнай. Колхозди гъукуматдин план къве къат къилиз акъуднай ва къунши хуьреризни куьмек ганай. Зарбафа ирид хуьруьн агъалийрив каш чIугваз туначир. Газетри адакай «Къегъалвиллин чешне» тIвар гана макъалаяр чапнай.

З.Жафаровади мад са карда чешне къалурнай. Ада сифте яз душмандикай хуьнуьхин такъатрин фондуниз кIвенкIе 50 агъзур манат, гуьгъуьнлай мад 30 агъзур манат пул куьчарнай. Адан колхозди фондуниз алава яз 100 пуд къуьл вуганай. Къегъал дишегълидилай чешне къачур КуркIурхуьруьн ва къунши хуьрерин агъалийри кIватIай пулунин такъактрив заводдай 3 цIийи танк акъудна фронтдиз ракъурнай. Гъа ихътин ватанпересвиляй Сталина Зарбаф Жафаровадиз къведра разивилин чар ракъурнай.

Лезги дишегълидиз баркаллугаз гъайи мад са кар ава. Дяведилай гуьгъуьнлиз ГДР-да хуьрерин майишатдин коллективар туькIурдайла немсери чпин са артелдиз Зарбаф Жафаровадин тIвар ганай ва адан тежрибадикай гегъеншдиз менфят къачунай. И улкъведин машгъур публицист Линда Гюнтера «Ноес Дойчланд» газетда кхьенвай: «Дяведилай гуьгъуьнлиз чи мулкдарар РагъакIидай

патан Европадиз катна. Дишегълийр итимар амачиз текдиз амукъна. Абуру вуч авуна кIанзавай? Дишегълийривай майишатдиз регъбервал гуз жедайни? «Вучиз жедач къван» лагъана фикирна райкомдин къил юлдаш Вендеди. Ада дяведин залан йисара колхоздиз регъбервал гайи Зарбаф Жафаровадин гъакъиндай чна газетдиз акъудай макъала рикIел хкана. Адан колхоздани итимар амачир. Ингъе ада вири жуьредин четинвилериз таб гана вичин чIехи майишат вилик тухванай».

Гъа икI, лезги дишегъли къецепатан улкъвейризни сейли хъанай. Гуьгъуьннин йисара адан агалкъунрикай Венгриядин, Чехословакиядин, Югославиядин журналистрини макъалаяр кхьенвай.

ЖЕНГЧИ

Тарихчийри хиве къазвайвал, Ватандин ЧIехи дяведин йисара лезгийри фашистрихъ галаз къегъалвилелди женг чIугунай ва абуркай цIудралди инсанар Советрин Союздин Игит тIвар гуниз къалурнай. ГъакI ятIани, а девирда са къадар лезгийр жуьреба-жуьре манийвилер гуз чеб лайих тир тIварцIикай магърумарнай. Вини дережадин тIварцIиз къалурнатIани, адав агакъ тавур къагъриманрикай сад вич Макъар хуьрай тир Асул Къадиран хва Сейфуллаев я. Дяведин вахтунда танкарин къушунда ротадин, батальондин ва полкунин командир хъайи Асулаз генералри «азадвиллин женгчи» тIвар ганай. Садр ада Харьковдин патав 7 фашист есирда къунай. 18 лагъай корпусдин командир генерал-лейтенант Сорокинан тIалабуналди адаз орден ганай.

Чи къушунар Нейс вацIалай элячIидайла генералди адаз ихътин эмир ганай: «Немсери кIушунар жувал желб ая. Къуй абур самолётрай, танкарай ва

миномётрай ви аскерриз гуьлле гурай. Куьн эхирдалди женг чIугуна душмандин хура акъвазайтIа, чавай вацIалай элячIиз жеда. Эмир къилиз акъуд!» ГъакIни хъана. Асулан танкистар эхирдалди душманрин хура акъвазна. Ихътин къагъриманвилай гзафбуруз орденар гана. Асул Сейфуллаев лагъайтIа, Советрин Союздин Игит тIвар гуниз къалурна ва генерал Бахроа ам тебрикни авуна.

Ватандин ЧIехи дяведилай гуьгъуьнлиз 18 лагъай корпусдин штабдин къил генерал-майор Рязанскийди «Танкарин дяведин цIаяра» тIвар ганвай ктаб чапдай акъуднай. А ктабда генералди кхьенва: «АЙС тIвар алай дустагъханада немсери есирда къунвай 450 кас цIай яна кун къарардиз къачунвай. Майор Сейфуллаев аз ад

авун патал эмир ганвай. Им гзаф четин кIвалах тир. Ингъе гзаф къагъриманвилер къалурнавай Асула гъасятда батальон кIвачел къарагъарна. Адан танкар немсери тайинарнавай вахтундилай 15 декъикъа фад дустагъханадив агакъна, чи аскерри фашистриз гъелягъар къуна вири есирар азад авуна. Есиррин арада са француз генерални авай. Азад хъайибур вири Сейфуллаеван батальондик экечIна. Батальондикай полк, Сейфуллаевакайни полкунин командир хъана».

Гъа ктабда лезги къегъалди немсерин 9 генерал есирда къуникайни кхьенва. Дяведин вахтунда чIехи къагъриманвилер къалурна гзаф орденар ва медалар

къачунатIани, А.Сейфуллаев Советрин Союздин Игит тIварцIикай къерехнай.

АЛИМРИН ХИЗАН

Дагъустандин лезги районра алимрин хизанар гзаф ава. Сифте яз чи халкъдин арада ихътин хизанар XIX виш йисарин эвелра винел акъатнай. Гъа асирдин къвед лагъай паюна абурун къадар къвердавай пара хъана. Гъайифкъведай кармаыхъи, икъвангагъди ихътин вири хизанрикай кхьенвач. Эхиримжи вахтара винел акъатнавай алимрин хизанрикай сад Атлухан эфендидихъ галаз алакъалу я. 1770-1860-йисара яшамеш хъайи адаз фарс, араб, туьрк ва урус чIалар хъсандиз чидай. Ам математикадин ва астрономиядин илимрихъ галаз машгъул алим тир.

И сейли касдин пуд хва ва са хтулни тIвар-ван авай алимар тир. Адан хва Абдулгъамид эфенди иллаки чIехи дережадив агакънавай. Лакви алим Али Каяева вичин «Дагъустандин алимрин биография» ктабда кхьенвайвал, «куьреви Абдулгъамид эфенди виридалайни машгъур ва гъар патахъай алакъунар авай алим тир».

Эхирдай алимрин хизан зулумдик акатнай. Абдулгъамид эфендидиз 1877-йисуз Куьреда къарагъай гъулгъуладин регъберрикай сад хъиз Дербентда къиникъин жаза ганай. Астрономиядизни логикадиз талукъарнавай эсеррин автор тир Абдулвагъид эфенди Сибирдиз суьргуьндиз ракъурнай. Хизандин вири эменни тулкI авунай, абурун илимдин кIвалахар цIай яна канай. Атлухан эфендидин медреса агалнай.

Тамилла Бекерова,
Дагъустан Республикадин
Дербент шегъер

СТАЛ СУЛЕЙМАНАН ЙИС

ЧИ ШИИРАТДИН КЯБЕ

суз кардик кутунай. Им Сулейманан куьгъне квал ваъ, 1934-йисуз гьукуматди эцигна адаз ганвай квал я.

Шаирдин юкван хва Мирзеюсуфан уьмуьрдин юлдаш Къизтамаман рикел хкунрай малум жезвайвал, эвел квал Жаватан багда эцигиз клан хъанай. Шаирди разивал ганачир.

Гила музей алай чка Шагьмерданан хизандиз махсус тир. Хизан ина яшамш жезвачиртлани, шаирдиз абурун твар алай чкадиз гъавайда сагъиб жез клан хъаначир. Гъавилай Сулеймана чинеба Шагьмерданаз виш манат пул ганай. А чавуз са пуд къуьлуьн кимет са манат тир.

Квал Агъа Сталрин мектебдин муаллим Нурдин Зиядинован регьбервилек кваз Кьулан Сталдин устари эцигнай. Музейдин сад лагъай директор хуьруьн муаллим

Шагьвелед Шейдаев хъанай. Адалай гьугъуьниз и квалах чи машгьур алим Гъалиб Садыкьиди кьилиз акъуднай. Ам Сулейманан гъвечи хва шаир Мусабахъ галаз дуст тир. Гъ.Садыкьиди датана музейдин квахънавай экспонатар арадал хкиз, инаг цийи экспонатралди девлетлу ийиз алахънай. Алимди Мусаибан куьмекдалди са береда С.Орджоникидзе Стал Сулейманаз савкъват яз вугай «Эмка» машин жагьур хъуьнавай. Чурна гадарнавай машин цийи кьилелай расиз туна музейдиз хканай.

Гъалиб Садыкьиди квал-музей цийикла туькхуьрна, иниз шаирдихъ галаз алакьалу тир цийи экспонатар гъана. И карда адаз Мирзеюсуфа мукъувай куьмек гана. 1975-йисалай инихъ алимдин меслятдалди музейдиз Мирзеюсуфан руш Лидияди ре-

гьбервал гузва.

Агъа Сталви муаллим Абдуселим Абдулмежидова вичин рикел хкунра кьалурнавайвал, алатай асирдин 1970-1980-йиса-

ра квал-музей, адан гъаят цийи кьилелай туькхуьрнавай. А вахтунда райондиз регьбервал гайи И.Тагьирован алахъунар себеб яз Агъа Сталрай туьз физвай туризмдин кьве маршрут кардик кутунай. Гъавилай музейдиз Россиядин чара-чара вилайтрай ва къецепатан уьлквейрайни туристар къезвай.

Вириниз сейли хъанвай музей 2016-йисан 21-мартдин йифиз цай къуна канай. Эдебиятдикни медениятдик рикел кузвай чи меценатри – райондин «Хъсанвилерин чил» фондунин кьил Фируза Керимовади, халкъдин сейли хва Имам Яралиева, карчи Зураб Шейдаева ва масабур цийи кьилелай музейдин дарамат эцигиз туна. 2017-йисан 18-майдиз, Стал Сулейманан поэзиядин йикъар кьиле тухузвай юкьуз музей кардик кукхуна. Адан гъаятдал шаирдин цийи гьумбет эцигна.

Алай вахтунда музей генани абад хъанва. Ина туризмдин маршруттар кардик кукхаз кланзава. Музейда кьиле тухузвай сад-садалай марагълу мярекатар – эдебиятдинни музыкадин нянияр, ктабрин презентацияр, поэзиядин йифер, шаиррихъ ва алимрихъ галаз гьуьруьшар рикелелай тефирбур я. Машгьур шаир Расул Гъамзатова са береда «Агъа Стал Дагъустандин эдебиятдин Мекке я» лагъанай. Чи къелемъглийри Стал Сулейманан квал-музейдиз «Лезги шииратдин Кябе» твар ганва.

Шагьмердан КАМИЛОВ,
Дагъустан Республикадин
Магъачкъала шегьер

ХЪУЬУЬРУЬНАР КВАЙ КЪИСАЯР

Вичин твар вири дуьньядиз сейли хъанвай Стал Сулейманахъ галаз алакьалу агъвалатар гзаф ава. Абурукай са къадарбур хъуьруьнар квай къисайриз элкьвенва. Агъадихъ чна ихътин са шумуд къиса гузва.

РИКИ ЯГЪАДА

Садра Сулейманаз дуьзенавал квай къуншидин гададихъ галаз санал кудаь кларасар гъиз клан хъана. Тамуз агакьайла ам са кланчунал ацукьна, пипрус ацурна, адак цай кяна гум акъудиз хиялриз фена. Нисреддина лагъайтла, арабадиз кларасар ялиз гатунна. Гадади гъар гъилера кларасар ялдайла яшлу шаирдиз гьуьрмет кьалуриз салам гуз хъана:

– Саламалейкум, Сулейман халу!

Сулейманани жаваб гузвай:

– Алейкумсалам, хтул!

Гадади датана кларасар ялиз, гъа са кьайдада тикрарзавай:

– Саламалейкум, Сулейман халу!

Эхирни гадади мад гъилера кларасар ялна салам гайила Сулеймана адаз лагъана:

– Хтул, аз чиз, чи пар бегъем хъанва.

– Ваъ! – лагъана Нисреддина дуьзена-

даказ. – Араба ацуз пара ама.

– Вучиз? – жузуна Сулеймана. – Вуна ялай кларасар гайи саламри араба артухни алаз ацурнава.

Регъуь хъайи Нисреддина са гафни лагъанач.

– Аку! – лагъана Сулеймана. – Гъар са шей къадардив хъайила хъсан я. Пара туьрла виртледи рикел ягда.

ЗА ГЪИКИ ХУЪЗВА?

Муькьуьн кьиле акъвазна хуьруьнбурухъ галаз ихтилатзавай Сулеймана вичин къаридин рехъ хуьзвай. Адан кайвани тенбек къачун патал базардиз фенвай. Ингъе ам хквезвачир.

– Яраб къари вучиз геж хъанатла? – лагъана Сулейман ам жагъуриз алахъна.

Са герендилай адаз вичин къари базарда са итимдихъ галаз киклиз акуна. Итимди хъел кваз лугъузвай:

– Гъайиф хьи, вун дишегъли я. Тахъайтла зун вахъ галаз масакла рахадай. Садлагъана шаир акур итимди адаз лагъана:

– Я Сулейман, Аллагъдин хатурдай и дишегълидиз акъул це. Ам зи чандилай алуд.

– Куь арада вуч хъанва хьи? – жузуна

Сулеймана.

– Дуьшуьшдай адан шалдин цилер зи валчагъдин дуьгмедал аруш хъана. Гъа идалди аз адавай ван тахъай гафар хъанач. Завай мад сабур хуьз хъижезмач.

– Яб це, дуст! – лагъана хуьрена Сулеймана. – Са куьруь вахтунда вавай сабур хуьз хъаначтла, бес къанни цуд йисуз адахъ галаз санал яшамш жезвай за гъикел хуьзва?

КЪУЪЗУЪБУРУН КИВАЛАХ

Садра Сулейман вичин куьзуь дуьстари хъ галаз кимел ацукънавай. Гъикел ятлани абуроз багъдиз фена тутар нез клан хъана. Сулейманан къунши Байрамбега хвеша яз лагъана:

– Акел ятла, чна тараз акъахна тутар юзурдай са гада аял жагъурна кланда. Тараз акъахун чун хътин куьзуьбурун квалах туш.

– Вучиз? – лагъана Сулеймана. – Тутар нез кланзаватла, зегъмет чуьгуна тараз акъах.

– Вуна вуч лугъузвайди я, Сулейман? Чакай сад тарай аватна набут хъайитла ва я Аллагъди яргъазрай, къейитла, инсанри

вуч лугъурай? Русвагъ жеда чун.

– Чакай сад тарай аватна къейитла, ам кучукда, – лагъана Сулеймана. – Аллагъдиз шукур, чун тимил яшамш хъанвач. Чун тахсиркар яз гада аял къейитла вучда? Чна жемьатдиз вуч жаваб гуда?

Эхирни куьзуьбуьр къарагъна багъдиз фена. Агъа хилерал тутар аламачиз акурла садазни тараз акъахиз клан хъанач.

– Байрамбег, – лагъана Сулеймана. – Ваз Узейир чидайни?

– Ваъ, чидачир.

– Заз ам хъсандиз чидай. Гила вуна зун валай яшлу тирди хиве къазвани?

– Къазва, – лагъана Байрамбега.

– Бес гила жегъилри яшлубуруз гьуьрмет хъийизмачни?

– Ам вуч лагъай гаф я, гъелбетда гьуьрметзава.

– Акел ятла, стха, мад вун инал алаз зун тараз гъикел акъахин?

Лугъудай гаф жагъун тавур Байрамбега тараз акъахна тутар юзуна, муькьубуруни тухдалди туьна.

Къвализ хквекдай рекъе Сулеймана амалдарвилелди жузуна:

– Къунши, вуна тараз акъахун куьзуьбурун квалах туш лагъанайни?

ЧІАЛАН МИХЬИВАЛ ХУЪН

Маина АБДУМУТАЛИБОВА

Лезги композитор ва журналист Маина Абдулмуталибова СтІал Сулейманан райондин Къасумхуьре дидедиз хъана. КІвенкІве медучилище акъалтІарай ам гуьгъуьнлай Дагъустандин Гьукуматдин Университетдик эжеІна. Гзаф йисара медицинадин хиле кІвалахай ада муаллимвални авуна. Кар алакьдай тешикатчиди хъиз Маинади 27 йусуз СтІал Сулейманан райондин агъалияр социальный рекъай таъминардай идарадиз регъбервал гана. Ам са шумудра райсоветдин депутатвиле хъяна. Гъеле студент тир вахтунда манияр теснифзавай Маинадин алакьунриз сифте яз маишгур лезги композитор Сейфуллагъ Ке-

римова кутугай къимет гана. Руша нотаяр тийижиз кхъей мани С.Керимоваз гзаф хуш атана ва гъа мани республикадин лайихлу артист Гъейдар Абдуллаева лагъана. 70 манидин автор тир Маина Абдулмуталибовадин са къадар манияр Дагъустандин Радиодин ва Телевиденидин Комитетдин фондуна хуьзва.

1996-йисуз М.Абдулмуталибовадиз РФ-дин Президентдин фармандалди «РФ-дин соцообеспеченидин лайихлу КІвалахдар» гьурметдин тІвар гана. Адан «Илгъам», «Авазрикай храй уьмуьр», «Зи рикІин авазар» ктабар чапдай акъатнава.

мишзава.

ЧІалан муаллимар чпин тарсарив жавабдарвилелди эгечІна, аялриз лезги эдебиятдикай, чІалакай, тарихдин месэлайрикай, адан медениятдикай, адетрикай дерин чирвилер гуз, аялар дидед чІалал ашукъариз алахъна кІанда. Мектебра ачух тарсар, нянияр, викторинаяр тухун чарасуз я

ЧІал хуьнин месэладал диде-бубайрини зегъмет чІугун герек я. Аялрин бахчайра лезги халкъдин махар, манияр, къуьлер чируниз фикир гана кІанда. Шаиррихъ галаз гуьруьшрин мярекатар кыле тухуз, абурун эсерар хуралай чириз алахъна кІанда.

Мектебра, иллаки шегъерин мектебра, аялриз тарсар гунир кІвалах ерли хъсанзавач. ЧІалаз тІимил фикир гузва. Мектебра дидед чІаларай тарсар факультативдин жуьреда тухузва. И гъал районрин са бязи хуьрерин мектебрани ава. Аялар дидед чІалан тарсарикай къерех ийизвай дуьшуьшарни жезва. Хайи чІал, эдебият кІан хуьниз, акъалтзавай несилдиз руьгдинни эдебдин тербия гуниз эвер гузвач.

Чи чІал квахъ тавун патал герекди анжах са шартІ я: аялриз хизанда дидед чІал чирун. Акъалтзавай несилриз чи тарих, адетар чирун чи буржи я.

Дидед чІал хайи ватан хъиз кІан хуьн лазим я, куьз лагъайтІа ам са миллетдин руьгдин игътияж я. Ша чна дидед чІалаз, хайи чилиз, диде-бубадиз, агъзур йисаралди чахъ авай адетриз гьурмет ийин.

Дидедин чІал руьгдик лувар кутадай къудрат авай такъат, агъзурралди инсанар са дидедин веледар хъиз агудзавай, сад ийидай къуват я.

Эхиримжи вахтара чІалак жуьреба-жуьре лазимсуз «Цийивилер» кутазава – им тукІуьр хъийиз тежер гъалатІ я. Дидед чІалан михьивал хвена кІанда. Лезги чІал – им Эминанни Сулейманан, Саиданни Алибеган чІал тирди рикІелай алудна кІандач. Чна дидедин чІал садрани хкахъ тийидай чирагъдиз элкьуьрун лазим я.

Маина АБДУМУТАЛИБОВА,
композитор,
Дагъустан Республикадин
СтІал Сулейманан район.

ЧІал михьиз хуьн, чІалан къанунрал амал авун чи буржи я. Ам гьикъван михьиз хвейитІа, гьикъван адав къадирлувилелди эгечІайтІа, чи халкъни гьакъван къуватлу жеда. Хайи чІала чун регъятдаказ халкъдин тарихдихъ галаз, адан баркаллу крадрихъ галаз танишарзава, халкъдив гьурметдивди эгечІдай хъсан чешне къалурзава.

Дидед чІал чирун, чи адетар давамарун ва абур девлетлу авун, меденият вилик тухун патал чахъ са къадар тежриба хъанва. Лезгийрихъ милли мектеб, театр, дидед чІалал акъатзавай газетар, журналар, ктабар, телевидение, лезги чІаланни урус чІалан, гьакІни урус чІаланни лезги чІалан гафарганар ава. Амма лезги прозадин жигъетдай чун гъеле кесиб я, чахъ чи миллетдикай, адан адетрикай, яшайишдикай кхъенвай тарихдин романар, очеркар, гьикаяяр тІимил ава. Чавай «Литературадин Дагъустан», «Самур», «Кард» журналрай са бязи эсеррикай менфят къачуз жезва. Анра лезги эдебиятдал, поэзиядал рикІ алайбур патал фикир желбдай малуматар, макъалаяр, гьикаяяр акъатзава. Амма гъайиф хъи, и журналарни чи хуьрера гзафбуру кхъизвач. Им чІехи гъалатІ я. «Лезги газет» кхъинвири хизанрин буржи я. Чи халкъди, чІал хуьдай мумкинвилер аватІани, адан гележегдин патахъай къайгъу

чІугвазвач. Чи лезги чІалал акъатзавай газетрикай, журналрикай, ктабрикай, менфят къачузвач. «Эгер чІал амуьк тавуртІа, халкъни амуькдач» арифдарри лугъузвай гафар рикІелай ракъурзава.

Чи райондин депутатрин вад лагъай гъилера эвер гайи собранидин сессиядал «2012-2020-йисара райондин сергъятра хайи чІал хуьн ва вилик тухун» лугъудай программа къабулна, эхиримжи вахтара ада хъсан нетижа-ярни гузва, амма чІал агъузарзавай дуьшуьшарни авачиз туш, ам чна хуьн тавуртІа, гележегдин несилрал агакъар тавуртІа, чи чІал квахъда.

Эхиримжи вахтара акъалтзавай несилри мектебра, куьчейра сад-садахъ галаз рахадайла лезги чІалан гзаф гафарикай менфят къачузвач. Бес им жуван дидед чІалаз гьурмет тавун, жуван хайи чІал бегенмиш тахъун тушни?

Алай девирдин жегъилриз лезги медениятдин тарихдикай, лезгийрин машгур векилрикай хабарни авач, им лап тажуб жедай кар я. Чаз бубайрилай амай лап хъсан адетар, намуслу, акъулу къайдаяр ава, бубайри чун чІехи-даз гьурмет ийиз, адаз къарагъна чка гуз, чІехидан гафунал гаф эциг тийиз вердишарна. Виликдай аялривай чІехи итимар алай кимелайни физ жеда-чир. Им чІехибурун гьурмет хуьнин

лишан тир. Гила гзафбурун рикІелай неинки гьурметдин лишанар, гьакІ дидедин чІал, бубайрин тІварарни алатнава.

Чи халкъдихъ зурба мана, девлетлувал, къадимлувал авай тІварар аватІани, аялрал маса миллетрин тІварар эцигзава.

Чун михьиз лезги чІалалди рахазвач. Чи кІвалера лезги диде-бубади чпин аялрив «мама», «папа» лугъуз тазва, нетижада чун чи медениятдикай яргъа жезва.

Къенин юкъуз чи чІал, меденият авай гъалди чак къалабулух кутазава. Чи чІал квез элкьезвезатІа, чкайрин телевиденидин каналрай тухузвай гунуграй, са бязи къуллугъчийрин рахунрай аквазва: (абур чна гъа лугъуз-вайвал гузва):

«За квез цифраяр приводит ийида.»
«Чавай кІвалах алакьда восстановить ийиз.»

«Планировать авуна.»
«Стабильно кІвалах ийизва.»
«Халкъди поддержка авуна.»
«Действительно абуруз возможно-стар гзаф ава.»

«Любой вадеда ваъ лугъудач, любой пожелании ийида.»

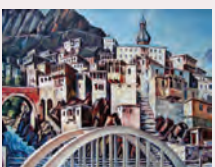
ИкІ, мад ва мад...

Язух дидед чІал!! Инай аквазвайвал, бязибуру, чи чІала хайи гафар аваз-аваз, урус гафар алаз-алачиз ишле-

ТАРИХДИН ГЕЛЕ АВАЗ

902-йисуз кхъенвай, лезгийрин тарихдиз талукъарнавай «Ах-тынаме» ктабдин чин алимри са шумудра куьчарнай. Сифте яз ктабдин чин куьчарайди Ширвандин машгур лезги алим Рафи Ширванви я. Ада «Ах-тынамедин» чин 1296-йисуз куьчарнай.

Арабрин топограф ибн ал-Факигъа малумат гайивал, X эсирда лезги чилерал архитектурадинни скульптурадин лугъуз тежедай къван зурба чешнеяр алай. Ина инсанрин, асланрин, балкІанрин чІехи гуьмбетарни авай.

XII виш йисарин тарихчи Насир Хосроуди вичин «Сефернаме» ктабда тІвар къунвай машгур лезги философ ва шаир Абу-у-Фадл Халиф ибн Али Лезгидихъ философиядиз талукъ б ктаб ва са шумуд шииррин кІватІал

авай. Ада вичин шиирар пуд чІалал – лезги, араб ва фарс чІаларал кхъенвай.

1040-1110-йисара яшамаш хъайи машгур лезги тарихчи Маммус ибн ал-Гъасан ад-Дербенди ал-Лезгиди Халифатдин Багъдад, Семеркьенд ва Бухара шегъерра чирвилер къачунай.

Багъдадда са шумуд жилдиникай ибарат «Багъдаддин тарих» ктаб кхъей машгур алим ал-Хатиб ал-Багъдадидивай чирвилер къачур Маммуса «Тарих Баб ал-абваб ва Ширван» («Дербентдин ва Ширвандин тарих») ктаб кхъенвай.

Эхиримжи йисара жагъанвай, лезгийрин тарихдиз талукъарнавай, шартІуналди «Хуьрерин тарих» тІвар ганвай ктабди алимрив цІийикІа веревирдер ийиз тада. XVI-XVII виш йисара чи хуьрера кыле феи вакъиай-

рикай ихтилатзавай ктабдин сад лагъай пай 1788-йисан октябрдин вацра къелемдиз къачунва. Къвед лагъай пай XVIII асирдин эхирра Абд ал-Хайа кхъенва. Ктабда къалурнавай вакъиаяр Ахцегъ шегъерда, Хуьруьг, Бутхуьр, Мискискар, Рутул ва маса хуьрера кыле фенвайбур я.

Араб чІалал кхъенвай гъилин хатІарин ктабда 947 ва 949-йисара Рутулдин, Къумухдин ва Къубадин гьакимри Ахцегъ гьикІ цІай яна канатІа гегъеншидиз кхъенва. И лезги шегъердин кылел гьакІни XVII виш йисарин эхирра чІехи мусибат атанай. 1688-1689-йисара Дербентдин султан Бархудар чІехи къушундив Ахцегъиз басрух гана, къадим дараматар цІай яна канай. Гъа вахтунда ина залзалани хъанай, тегъуьн гъатнай.

Ктабда 1729-1730-йисара Бутхуьре кыле феи вакъиайрикайни кхъенва. Бутхуьруьнвийри са йисуз урус къушундихъ галаз женг чІугунай. Вишералди аскерар квадарай чапхунчияр эхирни и хуьрелай гъил къачуз мажбур хъанай.

М.МЕЛИКМАМЕДОВ

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

МИГРАГЪ КЪЕМЕР

(XV ВИШ ЙИС)

■ Чи эдебиятда вичин яратмишунралди тафаватлу жезвай зурба сеняткаррикай сад Миграгъ Къемер я. XV виш йисан эвел кылера яшамыш хъайи Къемер Дагъустандин Миграгъ хуьре дидедиз хъана. И хуьрузь сеняткаррин, шаиррин макан лугъуда. Гъеле Къемерал къведалди ина са шумуд шаир хъанай. Амма абурун арада виридалайни вини дережада авайди Къемер я. Ашукьрин манийрай чаз малум тирвал, Миграгъ Къемер “Мазан” лаклаб алаз машгъур хъанай. “Мазан” лезгидалди ашукъ лагъай члал я.

Миграгъ Къемер девлетлу хизанда дидедиз хъана. Адан диде къарабагъви, буба миграгъви тир. Къемераз араб члалалди вичин вахтунин вини дережадин чирвилер къачудай мумкинвал хъана. Ада вичи тукъуьрай эсерар араб гъарфаралди кхъидай ва бубадин чуьнгуьрдихъ галаз рушар кватл хъанвай чкайра, мярекатра, мелера лугъудай.

Церид йиса авайла Къемераз кесиб гада Султали клан хъана. Бубадиз и кардикай гзаф хъел атана ва руш адаз гудайвал хъанач.

Султалини Къемер хуьрай экъечина, катдай меслятдал атана. И кардикай гъикл ятлани хабар хъайи кавхади, вичин мукъва са касдин квахай мал Султалиди чуьнуьхна лагъана, ам хуьрай Яхулиз суьргуьн авуна. Бубади Къемер пабни аялар авай кавха Шихмурадаз гана.

Дердери гацумарай Къемера тукъуьрай эсерар сиверай-сивериз физ, клел-кхъин чидай ксари чпин кватлалра кхъиз, лезги халкъдин арада чклана, иллаки мазанрин мецера гъатна. Абурукай са къадарбур чални агакънава.

Миграгъ Къемеракай халкъдин арада ихътин са риваят ава: Садра Яран суварин вилик Миграгъа са варлу дишегълиди халичар хразвайбурун мел тешкилна. Иниз са шумуд дишегъли мазандиз, гъаклни Къемераз эвернай. Мярекатда мазанри чпин арада гъуьжетунар ийиз эгечлнай. Абурукай сада секиндивиз ацукънавай Къемераз лагъанай:

*Рикъевайди лугъун тийиз,
Руш, дидеди ханачни вун?
Ашкъидикай шел-хвал ийиз,
Чун хъиз мегер каначни вун?*

Къемера адаз ихътин жаваб ганай:

*Рикъевайди талгъайтла, руш,
Мазан Къемер хъанач хъи зун.
Ашкъидикай хабар тежес,
Къайи къван яз ханач хъи зун.*

Ахпа гъуьжетунар давам хъхъанай. Вири мазанриз уфтан хъайи Къемера югъ жедалди шиирар лагъанай. Адан члалари вири гъейран авунай ва гъавилай садазни вичин кваллиз хъфиз клан хъаначир. Мел мадни къве юкъуз давам хъхъанай. Къемера пуд юкъузни пуд йифиз галатун тийижиз, чуьнгуьр ягъиз

шиирар лагъанай. Са шумуд юкъуз давам авур ихътин маракълу мелериз гуйгъуьнлай халкъди “Къемеран мелер” лагъанай ва гъа идалди члехи сеняткардин твар мецера гъатнай. Къемера вичин шиирар бендер хъиз лагъанай. Шаирдин са шумуд шиир “Лезгийрин революциядин вилик квай девиррин литература” (Магъачкъала, 1990) ктабда ганва. И шиирар машгъур ашукъ ва шаир Шиназ Гъезерчидивай 1961-йисуз кхъин хъувунвайбур я.

Ишехъ, Къемер, чуьнгуьрд симер

*Акъала вил – аклана рагъ,
Алатна зи жегъил тир чагъ;
Фена чина авай шафагъ.
Ишехъ, Къемер, чуьнгуьрд симер.*

*Япалухдин къармахда нуькл
Гъатна, гила гъал хъурай гъикл?
Аман, зи рикл я хъи гъарикл!
Ишехъ, Къемер, чуьнгуьрд симер.*

*Хъанва гила эхир-пехир,
Югъ я няни: тлая нехир?!
Шихмурадаз я вун чехир.
Ишехъ, Къемер, чуьнгуьрд симер.*

*Хъанач ваз бахт и дуьнеда,
Сад – балкландал, сад – тияда.
Ви цуьл амач хъи таяда,
Ишехъ, Къемер, чуьнгуьрд симер.*

*Аюх яни, им са ахвар, -
Гъавурда тур зун, чан вахар.
Вили квалдриз риклн накъвар,
Ишехъ, Къемер, чуьнгуьрд симер.*

Рикел хуьх!

Чпихъ -ар, -ер хътин эхирар авай ойконимрикай инсанар акъатай чкаяр къалуруниз къуллугъзавай цийи

гафар арадал гъидайла а эхирар гадар жеда. Идалай къулухъ -н суффиксдин куьмекдалди гзафвиллин къадардиндиб арадал хкида, ахпа -ви суффикс акалда: **Грар - гириви; Клар - клириви; Кр - кар - киркиви; Хъукъар - хъукъиви, Чепер - чепиви, Усар - усuvi, Ашар - ашиви; Филер - филиви; Хъуьлер - хъуьлуьви, Макъар - макъиви; Къаклар - къакливи.**

Маса ойконимрикай цийи гафар агъадихъ галайвал арадал къведа: **Кцлар - кцларви; Фияр - фияви; Хъилер - хъиливи; Къуьхуьр - къуьхуьрви** ва икI мад.

Тешпигърикай тукъуьр хъайи ва я чпин манадик маса гекъигун квай глаголар агъадихъ галайвал кхъида: **пуьркъуьн** (чуьнуьхун, масадан пул, шей); **гаралай авун; япалай авун; тиф-тиф цавуз акъудун; тупалай авун; хиритI авун; шандакъар авун; къечлин** («гатун» лагъай манада); **цацарал** (ва я кикерал) **хъун** (гъазур хъун, месела, киклнз); **къилера – къил хъун; къил-къилелай алатун; цавув агакъун** (шад хъана, хвеша хъана); **татугун; тар-мар хъун, вара-зара хъун, мука къал эцигун** (эвленмиш хъун); **дердинай акъудун; чандивай авун; куьцлуьн** (галатна бизар хъун); **вагътедай тефин; члана; члангъакъа** ва мсб.

Вансуз зайиф сесер абруптивралди агъадихъ галайвал эвез жеда: **к-кI; т-тI; хъ-къ.**

**вак - ваклар
вик - виклар
мурк - мурклар
нек - неклер
ник - никлер
рак - раклар
як - яклар**

ЧИРВИЛЕРИН ШЕГЪЕР

■ М.В.Ломоносован тварунихъ галай Москвадин Гъукуматдин Университетдин твар дуьньядин виридалайни

хъсан чирвилер гузвай илимдин меркезрин сиягъда ава. Вичин бине 1755 - йисуз кутунвай ина 27 хилай ва 57 пешедай кадрия, 168 пешекарвилай аспирантар ва докторантар гъазурзава. Университетда 40 агъзурдалай гзаф жегъилри чирвилер къачузва. Идалай гъейри 10 агъзур аялди и университетдин мектебра клелзава. Университетдихъ 30 - далай

гзаф факультетар, 15 институт, 4 музей, 350 - далай гзаф кафедра, илимдин парк, ботаникадин багъ, илимдин ктабхана (фондуна 9 миллиондилай гзаф ктабар ава), къилди чапхана, медениятдин меркез ва интернат мектеб ава. Гъавилай Москвадин Гъукуматдин Университетдиз “чирвилер гузвай шегъерни” лугъузва.

АРЧИВИЙРИКАЙ КХЪЕНАЙ

■ 1908-йисан СМОМПКдин (Къафкъаздин тайифаяр ва чкаяр къалурзавай кватлалдин) XXXIX паюна арчийриз талукъ тир фольклордин материалар чапнава. Ина А.М.Дирран «Арчийрин члал» твар ганвай очеркни ава.

Дагъустандин арчи халкъ авай чкадин гъакъиндай сифте гафуна икI кхъенва: «Арчийрин члал анжах арчийрин гъевчи хуьруьн агъалияр рахаз-

ва. И хуьр Къазикъумухрин округда ава.

Арчийр чеб аваррини лакрин арада яшамыш жезватлани, абурун члал лезги члалан группадиз талукъ я».

НУРЕДДИН БУБАДИН РУЪГЪДИЗ БАХШНАВА

И йикъара Магъачкъалада вич КцIарай тир, алай вахтунда Волгоградда яшамыш жезвай шаир-журналист Гьилал Аскерован «Нуреддин Шерифов. Девирдин синел» тIвар ганвай ктаб басма хъанва. Лезгийрин милли медениятдин федеральный дережадин автономиядин куьмекдалди «Мавел» чапханади акъуднавай, шаир, журналист, гьукуматдин ва общественный деятель, чIехи ватанперес хъайи Нуреддин Шерифован уьмуьрдизни яратмишунриз талукъарнавай и ктабда авторди кIелдайбурув икьван гагъди

малум тушир гзаф делилар агакъарнава. Ина Н.Шерифован са къадар шиирарни поэмаяр арадиз атунин себебар къалурнава, абурун прототиприкай малуматар, са береда и камалэгълидихъ галаз санал уьмуьр гъалай инсанрин рикIел хкунар ганва.

Ктабдин къетIенвилерикай сад ам я хьи, ана Н.Шерифован шиирарни поэмаяр гъатнава, ктаб къве чIалал – лезги ва урус чIаларал акъатнава. Адан редактор филологиядин илимрин доктор Гьаким Къурбан я.

“САМУР”

ГАФАРГАН

Акач	– дагъдин лиф
Алачарпан	– жив кваз къва- дай марф
Алли	– къисмет
Ашри	– азаб
АтIар	– сергъят
БацIу	– гъвечIи гам
Бургъа	– мягъкем
Буфа	– кутIуннавай цуьлер
Гацум	– лал
ГъацIатI	– мискьи
Гъангула	– дуру хуьрек
Гъангуц	– кефчи кас
Гъек	– клей
Дангу	– гитI
Икъи	– жими тушир
ИцIи	– къеж квай
Канда	– пис
Кенек	– кIерецрин сорт
Клампи	– турп
Къух	– къецIил къая
Къаткъа	– амалдар
КъунчI	– гъвечIи рафт
КIиисар	– къенсидин ши- рин цилер
Легъ	– къамиш
Леме	– шулу
Ментеш	– къайдасуз
Мерф	– туьрездин къил
Муьгъуь	– гъар йисуз цаз- вай ник
Пен	– хипери ял ядай чка
ПикI	– кIарасдин къаб
Рекъед тар	– тутун тар
Ресед	– къайда

МАЛЫМ НАРОДАМ – БОЛЬШОЕ ВНИМАНИЕ

Огромную территорию России населяют 194 народов. У каждого свои традиции, ремесла, обычаи, быт и фольклор. На всех у них 176 языков и неизмеримое творческое наследие.

В 34 регионах России сейчас проживают 47 коренных малочисленных народов. Коренные малочисленные народы – это народы численностью менее 50 тысяч человек. К ним относят этносы, живущие на землях предков и сохраняющие традиционный уклад. Численность таких народностей – от нескольких человек, до нескольких тысяч, и это критически мало. В защите нуждаются их культура, ремесла, обычаи, языки, и сами люди.

Для поиска новых лидеров среди малых народностей создана «Школа общественной дипломатии». В ней

обучают тех, кто готов отстаивать интересы этносов на национальном и международном уровнях. 2023 году завершился второй сезон трехступенчатой образовательной программы.

Идет борьба за спасение исчезающих языков малых народов. Над их сохранением работают ученые Института языкознания РАН, частые компании и отдельные энтузиасты, разрабатывающие мобильные приложения на национальных языках, чтобы привлечь молодежь к использованию родных наречий. В некоторых регионах проводят курсы, открывают разговорные семейные клубы, в детсадах и школах организуют группы, работающие по принципу «языкового гнезда» - с погружением в языковую среду.

Помогают в такой работе и мероприятия Международного десятилетия

языков, объявленного ООН с 2022 по 2032 год, – к реализации своей программы Россия приступила первой из стран – участниц международной организации.

Публикуется литература на национальных языках, а для устных наречий, не имевших письменности, ее создают. В 2023-м вышел второй выпуск альманаха «Мой родной язык». В нем анализируют нынешнее состояние, проблемы и перспективы сохранения исчезающих наречий. Свой вклад Россия внесет и во Всемирный атлас языков – подготовкой материалов для него в 2023 году занималась межведомственная рабочая группа.

Анна ИВЕРШИНЬ,

«Комсомольская правда»

27 декабря 2023 – 3 января 2024

ЕСТЬ ЯЗЫК – ЕСТЬ НАРОД

Сберечь родную речь коренных малых народов – одна из главных задач. Ее решением занимаются в стране не один век и, конечно, продолжают в 2024-м. Специально для такой работы несколько лет назад создан Научный центр по сохранению, возрождению и документации языков России. В этом году среди прочих меропри-

ятий планируется проведение VIII форума «Языковая политика в

Российской Федерации». Внимание уделяют и новым технологиям, способным помочь ученым в сохранении языкового многообразия, и русскому как языку межнационального общения. На площадке форума обсуждают наиболее актуальные проблемы языковой сферы и пути их решения.

ВКЛАД ЗНАМЕНИТОСТЕЙ

Чтобы перечислить вклад знаменитостей в Победу в Великой Отечественной, не хватит никакой газетной площади. Первым деньги (100 тыс. рублей!) на нужды обороны передал Михаил Шолохов уже на второй день войны. Происходили немыслимые вещи: деньги передали и скрипач Давид Ойстрах, и... лютой враг советской власти генерал Антон Деникин. Из США валюту и телеграммы со словами поддержки присылал

композитор Рахманинов.

Твардовский, Лебедев-Кумач, Леонид Утесов передавали фронт-ту истребители. Гипнотизер Вольф Мессинг оплатил два самолета. Маршак, Михалков и Кукрыник-

сы дарили армии танки. Лидия Русланова оплатила две батареи «катюш». В итоге минимум один год войны из четырех был оплачен народными деньгами и облигациями госзайма. Сбережения передавали все: и люди известные, и простые. И друзья советской власти, и враги.

Алексей Толстой был освобожден от службы по болезни, но, не желая сидеть дома, стал военным корреспондентом.

Баş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA
www.samuronline.com
sedagetkerimova@gmail.com

✓ **Къелни фу неъ, гъахълувал хуьх.**
✓ **Жуваз тIакIан кIвалах масадазни ийимир.**
✓ **Гъалчиз тежедай къван къамир.**

Ünvan: AZ 1073 Bakı,
Mətbuat prospekti,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
055-530-10-05